

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSI ÖRMÉNY KATOLIKUS TEMPLOM CINTEREMKAPUJÁN LEVŐ FELIRATOK

S Á N T H A A T T I L A

K I V O N A T: A gyergyószentmiklósi örmény katolikus templomot körülvevő kőfal kapujába egy fagerenda van beépítve, amelyen egy latin felirat, valamint más, nagyon elmosódott jelek találhatók. A ma is kiolvasható latin felirat 1637-ben készült, a Ferenczi György plébános által alapított temető alapításának állít emléket. A fát 1748-ban helyezik be mai helyére. A gerenda már 1637-ben is másodlagos felhasználású, minden bizonnyal az ugyanott álló, 1624 és 1637 között régiségtől tönkrement fakápolnából emelik át. A tanulmány rekonstruálja a latin felirat pontos formáját, a jelek szétválogatásával megteremti az alatta levő felirat tanulmányozásának feltételét. Értelmezi a korábbi felirat egyik jelét, amely oldalra döntött kereszthez hasonlít, és átmegy az 1637-es évszámon: egy mesterjegyről van szó (valamint három más példát is felhoz a jel hasonló használatára).

K U L C S S Z A V A K: Gyergyószentmiklós, örmény templom, gerenda, felirat, Ferenczi György plébános, mesterjegy

A gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom körül egy régi cinterem (templom körüli temető) helye található, mely kőfallal van körülvéve. Ezen kőfal kiskapujába mintegy pszeudo-szemöldökfaként beépítettek egy fagerendát (azért pszeudo-, mivel a kőfalban a fagerenda nem fog össze semmit). A gerendán egy latin felirat, valamint más, nagyon elmosódott jelek találhatók.

A pszeudo-szemöldökfa a cinteremkapu belső felébe van beépítve. A kapu külső felén ma is pompásan olvasható felirat áll: ERECTUM AD JOANN^E LUKATS FUN 1748 (Állítatva Lukáts János által 1748 – hibás szöveg, a várható és helyes AB helyett AD szerepel), amely annak állít emléket, hogy 1748-ban bástyás várfallal kerítették be az 1734-ben átadott örmény templomot.

1. kép: A gyergyószentmiklói örmény templom cintermének bejárata kívülről nézve, tőle 2 méterre a képláb (festett Krisztus-feszület)

Amint belépünk a kapun, annak belső felében, kb. az ERECTUM AD JO-ANN[^]E felirat magasságában található a beépített gerenda. Az 1748-as kapuál-
lítóknak nyilvánvalóan ereklyeként, fontos építményből megmaradt reliktumként
kezelik a funkciótlan fát, és ezért teszik be a kőépítménybe.

A gerenda eszerint másodfelhasználású. A fa maga jó állapotban van, a rajta
levő feliratokon viszont látszik az idő nyoma, sok esetben a jelek erősen elmo-
sódottak, ami nem is csoda, hisz 1748 óta eltelt 273 év, és ehhez még hozzá-
adandó azon időszak, amikor máshol volt elhelyezve.

Első olvasat

A gerendán a ma leginkább látszó latinbetűs felirat alatt-mellett más, jeleknek
tűnő vésetek is találhatóak. A latinbetűs véset egy részét festékkel kiemelték va-
lamikor. A szemöldökfa ma így néz ki:

2. kép: A beépített gerenda

A fekete festékkel kiemelt szöveg ez:

HOC CEME LELIVM GEORGIVS FERENCFI SACERDOS

ANNO 1637 9 MAY

Első ránézésre feltűnik, hogy a szöveg hibás, aki megújította, nem értett az
epigráfiához, sőt latinul sem tudott, mivel CEMETERIVM ('temető') helyett
CEME LELIVM szerepel (T helyett L, R helyett L).

1904-ből van egy forrásunk, amely megadja a felirat teljes szövegét. Szongott Kristóf az *Armenia* folyóiratban ismerteti a templomot és a cintermet, ő ezt olvassa ki:

Hoc Coemeterium Georgius Ferenczfi Sacerdos

in Sepulturam Peregrinorum Fieri Curavit

Anno 1637. 9 Maji¹

Szongott nem jelzi, hogy a szöveg egy része ki lenne emelve festékkal, én félkövérrel jelzem a most festékkal kiemelt részt.

A szöveg fordítása: „Ez a temető az idegenek nyughelyéül Ferencfi György pap által létesítetett az 1637-es év május 9-én”²

Ugyanakkor Szongott szövegviszaadása is hagy kívánnivalót maga után: értelmző (vagy inkább félreértelmző) olvasást végez. A FERENCZFI névforma nem egyezik azzal, amit ma látunk (FERENCFI, z nélkül). Az örmény Szongott esetében azt is feltételezhetjük, hogy akár önkéntelenül a helyes, örményes FERENCZFI névformát használja (erről bővebben a *Mi volt eredetileg: Ferenczi, Ferenczfi vagy Ferencfi?* c. fejezetben). A kiemelt, ma olvasható CEMETERIVM nála Coemeterium egy többletben megjelenő o-val, amelynek semmi nyomát nem látom a fán.

Más feliratok

Emellett a szemöldökfán vannak más, erősen gyengén látszó feliratok is. A látható vonalakra pirossal ráfestettem, ez az eredmény jött ki:

¹ Szongott 1904, 226.

² Gyarmati 2013.

3. kép: A gerendán levő jelek

A jelek már mások fantáziáját is megmozgatták. A helyi *Keleti Újság* 1938. április 28-án érdekes írást közöl Blénessy Alajos (máshol Gy. Blénessy, illetve Gyergyószentmiklósi Blénessy Alajos) tollából *Ősi székely rovásírás a gheorgheni³ örmény templom cintermének szemöldökfáján* címmel.

Íme, mit ír Blénessy Alajos tanár úr a cikkében:

„A régi gerendán egy 1637-es évszámot, fölötte pedig egy latin nyelvű bevésett feliratot pillant meg az ember. (...) Miközben a hiányos szövegtöredékeket igyekeztünk kiegészíteni, szemünkbe ötlött, hogy a fenti felirat voltaképpen egy régebbi, ugyancsak bevésett feliratot takar. Azokon a helyeken, ahol az újabb szöveg nem vonul végig, világosan ki lehet venni a régebbi szöveg elmosódott betűinek körvonalait. A betűk mineműségét azonban további tudományos kutatás nélkül nem lehet megállapítani.

Mint hogy a feliratokat az örmény katolikus templom cintermének ajtaján találtuk, felkerestük az örmény nyelv egyik tökéletes ismerőjét: Vákár József pápai kamarást, a templom plébánosát. Megkérdeztük, hogy az elmosódott felirat betűi nem mutatnak-e valamilyen hasonlóságot az örmény betűkkel. **Vákár plébános kijelentette, hogy az elmosódott felirat vélhetően nem örmény szövegezésű, már csak annak régi eredete miatt sem.**”

3 1938-ban Romániában nem szabadott a helységneveket magyarul leírni. Gheorgheni = Gyergyószentmiklós.

Eszerint 1637-re van keltezve az a felirat, amely egy régebbi, ugyancsak bevéselt feliratot takar el, s ami Blénessy Alajos szerint akár rovásírás is lehet:

„A jelek arra vallanak – s ezt különben a felirat egyes betűi is megerősítik, – hogy az elmosódott felirat ősi székely rovásírással íródott. A feliratban ugyanis több olyan betűnem fordul elő, amely észleleteink szerint a rovásírás egyes jeleivel teljesen megegyezik.”

A cinteremkapu szemöldökfájának története

A feliraton levő „Ferencfi György” név igazából Ferenczi (másik, a másodlagos forrásokban előforduló névforma: Ferenczy) Györgyöt takarja, aki a 17. század híres gyergyószentmiklósi lelkésze volt. Az általa írt regesztrumot Veszely Károly ki is adta 1860-ban.

Veszely szerint „*a Regestrum írója, Ferenczi György (ki 1634 és 1641 között Vicarius Generalis is volt, és a regestrumot 1629-ben kezdte és 1660-ig folytatta) mint saját jegyzeteiből következtethetni 1614-től 1633-ig volt gyergyószentmiklósi plébános, azon túl pedig saját jószágán lakott.*”⁴

Ferenczi György 1637. május 30-ai keltezással írja a regesztrumba, hogy a „képláb”-nál egy cintermet csinált és azt lécekkel bekerítette:

„Az képlábnál való Cinteremet csináltattam Anno 1637. die 30 maii lécz faragott fából.”⁵

A képláb jelentése: „KÉPLÁB, (kép-láb) ösz. fn. I. KÉPAL. Kőből vagy fából, vagy érczből való talap, melyen valamely képszobor áll.”⁶ Ez alapján pon-

4 Veszely–Ferenczi 1860, 118.

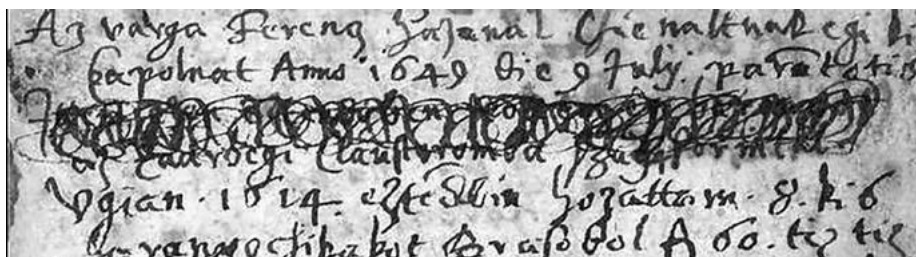
5 Veszely–Ferenczi 1860, 144.

6 Czuczor–Fogarasi 1862–1874. III. 535., 541.

tosan be tudjuk azonosítani, hogy miről is beszél Ferenczi: a cinteremkaputól alig 2 méterre van egy faragott és festett Jézus a feszületen. Tehát pontosan itt csináltatta 1637-ben a cintermet (temetőt), amit lécekkel kerített be.

E képláb kapcsán tudjuk követni a hely elő- és utóéletét is. Ferenczi György ezt írja:

„Ugyan 1614 esztendőben hozattam 8 kis harangocskákat Brassóból fl. 60. tíz tíz fontost. Egyiket Kőszvényes-Remetére az kápolnába attam; (...) ötödiket ide az képlábnál való kápolnába.”⁷

4. kép: Ferenczi György bejegyzése a regesztrumba. A sokáig elveszettnek hitt eredeti kéziratot nemrég találta meg dr. Bernád Rita, a Gyulafehérvári Főegyház-megyei Levéltár levéltárigazgatója, köszönet azért, hogy a képet rendelkezésemre bocsájtotta.

A kézírásban viszont (mellékelt kép) a második 1-esnek tűnő számnak farkincája van, ezért inkább olvasandó 2-esnek, mint 1-esnek (a kéziratban az 1-esnek sosincs farkincája, viszont a 2-es több helyen is így néz ki). A helyes olvasat tehát: 1624-ben.

1656-ban ezt jegyzi be Ferenczi:

„Az képlábnál csináltattam kőből egy kápolnát Anno 1656 mense Junio.”⁸

7 Veszely–Ferenczi 1860, 145.

8 Veszely–Ferenczi 1860, 146.

Tarisznyás Márton azt mondja, hogy a képlábnál levő kápolnát 1613-ban építették.⁹ Ez a kijelentése viszont teljesen elhibázott, mivel a szövegkörnyezetből kiderül, hogy pontosan azért mondja ezt, mert 1614-ben Ferenczi György harangot vásárol a képlábnál levő kápolnába (egyszerűen egy évvel korábban teszi a kápolna építését a harag vásárlásánál). Márpedig Ferenczi szavaiból egyáltalán nem lehet ezt következtetni: nyolc harangot vásárol, ezekből hatot kápolnáknak ad, kettőt pedig kistelepülés templomának: Fitódra és Monyasdra („Egyiket Köszvényes-Remetére az kápolnába attam; másikat az korondi kápolnába; harmadikat a borsovai kápolnába; negyediket az kotormáni kápolnába; ötödiket ide az képlábnál való kápolnába; hatodikat az alszezi kápolnába; hetediket Fitodba; nyolczadikat monyasdra attam”). Elképzelhetetlen, hogy mindenik helyen pontosan akkor épült volna a kápolna, illetve templom: inkább arról van szó, hogy ekkor kerül annyi pénz, hogy központilag haranggal szereljék fel a már korábban létező kápolnákat és kistemplomokat. Botár István szintén ezt tartja a Ferenczi által említett kápolnákról: „Ezek a kápolnák nagy valószínűséggel emlétesüknél (jóval?) korábban, azaz valószínűleg a 16. században már álltak.”¹⁰

Így lehet tehát összegezni:

- 1624-ben, illetve (jóval?) korábban áll a képláb és a kápolna,
- 1637-ben a képlábnál (és nem a kápolnánál!) Ferenczi György cintermet csináltat, mivel temetőt csak szent helyre létesítettek¹¹,

9 Tarisznyás 1994, 191.

10 Botár 2013, 303.

11 Barna 2015, 131–132.: „A középkorban a településen belüli temetkezés tilalma megszűnt, s mindinkább a templomokba, a templomok körüli terekre kezdtek temetkezni. Ez egyúttal kifejezte az élők és holtak testi, lelki egységét, a földi és az égi egyház összetartozását. A holtak így nemcsak jelképesen, hanem tényleg testileg is jelen voltak a vallásgyakorlásban, hiszen a templom körüli temetők útjai egyúttal a körmenetek útjai is voltak. Az egyházi temetési szertartás pedig (mai napiglan) meg is őrizte a körmenet jellegét: a halottas háztól a sírig, a templomig. A templomban magában a klerikusok, a templomok jötevői temetkeztek elsősorban, a település népe pedig a templom körüli elkerített térben. (...) A 14–16. század nagy járványai miatt, a fertőzés veszélye és a fertőzéstől való félelem miatt ismét megjelentek a településeken kívüli temetők. (Itt természetesen meg kell jegyezni, hogy a városok kivételével a középkori falusi templomok egy része is a település melletti/fölötti magaslaton épült fel, tehát távolabb a lakott részekről.”

- 1656-ban kőkápolnát épít ugyanoda.

Eszerint a régi fakápolna valamikor 1624 és 1637 között tönkremegy, és később, 1656-ban egy másik, kőből levő kápolnát építenek a helyére. A fakápolna tehát nagyon régi lehetett, ha azt is tudjuk, hogy magától tönkrement.

A logikus részkövetkeztetés az eddigiekből az, hogy Ferenczi újrahasznosíthatta a régi kápolna egyik gerendáját, és arra vésette rá 1637-ben a temetőalapításnak emléket állító feliratot, ezt pedig pontosan a cinteremkapuba tette be (merthogy a lécből készült kerítésnek kellett egy kapu is, másképp nem tudtak volna bejárni rajta). Lehetséges, hogy 1637-ben a cinteremkapu pontosan a mai helyén állt (Ferenczi maga mondja, hogy a képlábnál csinálja a cintermet, amibe az is beleértődik, hogy a cinteremkapu van a képlábnál), 1748-ban az örmény építők pedig kegyeletből átemelik a feliratos gerendát az új kőkapuba.

Az örmény templom és a gyergyói örmények

Tarisznyás Márton szerint egy 1760-ban kelt tanúvallomás az első gyergyói örmény család megjelenését 1637-re helyezi.¹² Újabban kapcsolatba hozzák az örmények megjelenését az idegenek Ferenczi György által 1637-ben létesített temetőjének megnyitásával,¹³ ám ez az elképzelés hibás: a cinterem létesítése sokkal inkább az 1633-as kolerajárványhoz köthető. Ferenczi György ugyanis ezt írja: „*Most (1633) vagon az nagy döghalál egész Erdélyben; mert Kolosvárat eltemetnek egy nap százat, itt imár nálunk temettek többet 800. 1646. Ebben az esztendőben lőn nagy halál.*”¹⁴ Egyszerűen Ferenczi jó gazdaként felkészült arra, hogy járvány idején az éppen Gyergyóban tartózkodó idegeneket legyen hova

12 Tarisznyás 1994, 191.

13 Gazdovits 2006, 170.

14 Veszely–Ferenczi 1860, 148–149.

temetni (és jól tette, mert 1646-ban újabb döghalál jött, és bizonyára idegenek is haltak meg a településen).

Szongott Kristóf így foglalja össze a gyergyószentmiklósi örmények történetét:

- az első két örmény 1654-ben telepedik le a városban, utána folyamatosan nő a számuk a Moldvából menekülőkkel;
- később használatra megkapják a Ferenczi György által épített kápolnát (Szongott feltehetően éppen a Ferenczi György által megörökített *Anno 1680 esztendőben lőtt Generalis Visitatio alatt való végezések, rendelések-re utal, miszerint „A kőkápolna felől, mely most az Ürmény Atyafiak kezénél vagon, az tetszék, hogy a mint az elsőben isteni szolgálatra nékiek engedtetett ideig, a míg itt lakósok lesznek, úgy viseljék is jó gondját”¹⁵);*
- 1717-ben az örmények a kápolnát megvásárolják;
- 1722-ben megújítják és megnagyobbítják;
- 1730-ban lerontják egészen és hozzákezdenek az új székesegyház építéséhez;
- 1734-ben felszentelik az új templomot.¹⁶

A vésetek mélysége, idősíkok

A szemöldökfa véseteinek letapogatásakor három vésetmélységet észleltem:

- legmélyebb a festékkal kiemelt felső és alsó latin betűs sor – erről a feliratról van szó:

HOC CEME LELIVM GEORGIVS FERENCFI SACERDOS

[- - - -]

ANNO 1637 9 MAY

¹⁵ Veszely–Ferenczi 1860, 124.

¹⁶ Szongott 1904.

- közepes mélységű a középső, részeiben olvasható latin betűs sor:
IN SEPULTURAM PEREGRINOR FIERI CURAVIT

Nehezen olvasható részek vannak benne, csak a Szongott által adott olvasat alapján tudjuk a betűket azonosítani, például a G-t.

- legkevésbé mély, néhol már teljesen láthatatlan az ismeretlen jelek sorozata, amelyekre néha rámegey az 1637-es temetőalapítás latin felirata. Feltételezhetően ez a legrégebbi réteg.

CEMETERIVM helyett CEME LELIVM: hibás rávésés

A felső sor szövege több helyen hibás. Legnyilvánvalóbb ez a **CEME LELIVM**-nál. Ebben a sorban a szavak kezdőbetűi kiemelt méretűek, az utána következő betűk pedig kiskapitálisak. A **CEME LELIVM** forma esetében azt várnánk, ha két szó lenne, hogy a **LELIVM** első betűje is kiemelt méretű legyen. De nem az. Ezért magától adódik, hogy az L itt eredetileg T volt, amely ráadásul ki is tölti a teret. Erősen halványan, de látszik is az eredeti T nyoma. Szintén látszik halványan, hogy a második L eredetileg R volt.

5. kép: CEME LELIUM, CEMETERIUM – részlet

Azaz valamikor rávéstek az eredeti feliratra, kiemelendő a nagyon halvány írást, de a munkát végző személy nem tudott latinul, és félreolvasta a szöveget.

Mi volt eredetileg: Ferenczi, Ferenczfi vagy Ferencfi?

Bajna György hívja fel a figyelmet arra, hogy valami gond van azzal, hogy a Ferenczi név Ferencfiként jelenik meg. Ezt úgy magyarázza, hogy „bizonyára örmény származású lehetett a véső személy, hiszen a magyar neveket felvevő örmények között számos *fy*-vel végződő családnevet ismerünk: Lukácsffy, Jakabffy, Lászlóffy stb., s emiatt lett a szemöldökfán *Ferencfy* a *Ferencziből*”. Ezért feltételezi, hogy 1734-ben, a templom építésének befejezésekor (vagy 1748-ban, a kőkerítés és a kőkapu építésekor, tehetnénk hozzá mi) véshették rá a gerendára a latin feliratot.¹⁷

¹⁷ Bajna 2020.

Ugyanakkor azt látjuk, a festékekkel kiemelt pontos forma FERENCZI (z nélkül). Itt is félreolvasással s emiatt hibás rávéréssel állhatunk szemben, mivel a c betű önmagában a 19. század előtt csak kivételesen jelölte a c hangot (erre a katolikusok esetében a *cz*, a protestánsok estében a *tz* szolgált¹⁸), így a z nélküli *Ferenci* vagy *Ferencfi* forma sem létezett. Nem lehet feltételezni, hogy az eredeti, nagyon is helyes felirat szerzője ne tudta volna leírni helyesen a *Ferenczi* nevet. A feliraton látni is vélem az eredeti formát, ami így nézett ki:

6. kép: CZI vagy CFI?

A Z betű ilyen elnyújtott formájú vésete található például a csernátoni Haszmann Pál Múzeum udvarán kiállított egyik mestergerendán is:

7. kép: Z betű a csernátoni Haszmann Pál Múzeum udvarán levő mestergerendán

Azaz a név egyedüli helyes eredeti jelölése: *Ferenczi*.

18 Kiss–Pusztai 2003, 698.

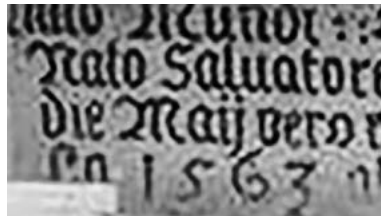
MAY helyett MAIJ

A festékkal kiemelt második sorban a május MAY formában szerepel. Meglepő.

8. kép: MAY

Szongott ezt MAJI-nak olvassa, hibásan. Ezen MAY forma a középkori MAIJ formából alakulhatott ki, amely a besztercei (Beszterce-Naszód megye központja) templom homlokzatán levő feliratban például így szerepel:

9. kép: Ráközelítés a besztercei templom homlokzatán levő felirat MAIJ szavára.

Ledán M. István felvétele¹⁹

¹⁹ Ledán 2013.

Az elmosódott középső latin sor

A Szongott által 1904-ben megadott olvasat mentén el tudjuk olvasni a nagyon elmosódott, festékkel ki nem emelt középső sort is:

10. kép: IN SEPULTURAM

11. kép: PEREGRINOR

12. kép: FIERI CURAVIT

Állítsuk hát vissza az eredeti latin nyelvű feliratot:

HOC CEMETERIVM GEORGIVS FERENCZI SACERDOS

IN SEPULTURAM PEREGRINOR FIERI CURAVIT

ANNO 1637 9 MAIJ

Rávésés: talán 1748-ban

Mivel a latin szöveg egyetlen mondatot alkot és egységes, ergo egyidőben született, csupán egyetlen magyarázat létezhet arra, hogy a festékekkel kiemelt felső és alsó sor mélyebb: az, hogy valamikor valaki egy kicsit még rávésett az általa látott vonalakra, a felsorolt hibákat ejtve.

Van egy nyelvhelyességi hiba a kapu külső felén található feliraton is: ERECTUM AD JOANN^E LUKATS FUN 1748, az AD helyett AB-nak kellene szerepelnie.

Miután 1748-ban beépítették a kapuba a gerendát, a jelekre rávésni már nemigen lehetett jó minőségben. Ugyan nem vagyok fafaragó, de annyit tudok, hogy álló helyzetből nehezebben lehet vésni, mint ülve: amikor megépítettük a házunkat 2007-ben, nem volt időnk arra, hogy beépítés előtt belevéssük a kigondolt szöveget a mestergerendába, és azt mondtam, megteszem később – erre azóta sem került sor, mert egyszerűen képtelenség normálisan hozzáférni,

az alsó lapjához azért, mert kitörik a nyakam, az oldalsó lapjához azért, mert a plafon akadályoz.

A nyelvhelyességi hibák (a kapu külső felén, valamint a beépített gerendán) arra engednek következtetni, hogy ugyanaz a személy lehetett, aki rávésett a gerenda feliratára, és aki 1748-ban a kapu külső feliratát készítette. Gondok voltak a latintudásával, valamint Ferenczit örményesen Ferencfinek nézte. De gondok lehettek a pap tudásával is, aki ezt a munkát elfogadta. Mindezek arra utalnak, hogy azok az örmények, akik a munkát végezték és megrendelték, még nem integrálódtak túlságosan az erdélyi milióbe (ne feledjük, az örmények a kápolnát csupán 1717-ben vásárolják meg).

Azaz minden valószínűség szerint 1748-ban vésték rá az eredeti feliratra.

Ha véletlenül az eredeti gerenda 1637-től nem volt rendesen védve az eső ellen, akkor száz év alatt erősen rossz állapotba kerülhetett, ami meg is magyarázza a félreolvasásokat. 1748-tól a gerenda be van építve a kapuba, védett helyre.

A szöveg festékekkel való kiemelése: 1938 és kb. 1950 között

Külön történet a jelek mélyítése (rávésése), valamint azok befestése.

E tanulmány elején írtam arról, hogy sem Szongott Kristóf 1904-ben, sem Blénessy 1938-ben nem említi, hogy bármelyik sor is festékekkel lenne kiemelve. Az örmény templom gondnoka hosszú időn keresztül az 1942-ben született Zárug Aladár volt. Vele kérésemre a gyergyószentmiklósi Bajna Györgynek sikerült beszélnie, a gondnok elmondta, nem emlékszik arra, hogy az ő idejében a felirathoz hozzányúltak volna.

Eszerint a szöveg festékekkel való kiemelésére valamikor 1938 (amikor Blénessy ír róla) és kb. 1950 között (amikorra visszamennek Zárug emlékei) kerülhetett sor. Talán éppen Blénessy cikkének megjelenése után tett oda Vákár József plébános valakit, hogy festékekkel emelje ki a szöveget.

Egy jel lehetséges jelentése

Van egy jel a gerendán, amely oldalra döntött kereszthez hasonlít. Ez átmegy az 1637-es évszámon.

13. kép: Lefektetett kereszt

Csupán a továbbgondolás kedvéért vetem fel, hogy pontosan ezt a jelt egy székelykapun láthatjuk a készítő mester neve előtt. Egy küküllőkeményfalvi, 1884-ben készült kapu galambbúgjának alsó felén áll (ld. 13. kép).

14. kép: Küküllőkeményfalvi, 1884-ben készült kapu galambbúgjának alsó felén fedeztem fel a jelt. Forrás: Székelykapuk 2. – Küküllőkeményfalvától Szentegyházaig <http://karpatutak2.blogspot.com/2011/05/szekelykapuk-2-kukullokemenyfalvatol.html>

Egy Pálfi nevű mester hagyta ott a névjegyét, előtte ugyanaz a jel, mint a mi gerendánkon. 2007-ben, mikor építettük a házunkat Kézdiszászfaluban, az öreg kéményrakó mester egy védett lemezdarabra ráírta nevének kezdőbetűit, eléje pedig egy keresztszerű jelt tett, ami hasonlított valamennyire ehhez (nem jegyeztem meg pontosan a formáját – akkor nem tulajdonítottam neki jelentőséget, csak most esik le a tantusz). A mester azóta meghalt, így nem tudom megkérdezni tőle, mit is jelent a jel. Majd mikor az utódaim elbontják a házat, ellenőrizhetik, milyen jel szerepel a kéményrakó mester monogramja előtt.

Ugyanezen jel megtalálható a moldvai magyarok (csángók) által lakott Forrófalván (Faraoani, Bákó megye, Moldva, Románia), a nemrég felújított, katolikus Szent Márton- (eredetileg Szent Kereszt-) templom²⁰ egyik tetőgerendáján. A 2010-ben készített fotón a jegy mellett betűk is látszanak (J I, ha latin írásként olvassuk ki), ez lehet a mester monogramja.

20 A templom monográfiáját lásd Bucur 2011.

15. kép: Forrófalva, Szent Márton-templom. Neagu Adrián felvétele²¹

²¹ A fenti tanulmány itt is megjelent: <http://textevechisinouatoarte.blogspot.com/p/ecce-lignum.html> , innen a fotók (készítette: Neagu Adrián) letölthetőek és nagyíthatóak.

A helyi plébánossal, Félix atyával (Măriuț Felix) beszéltem a templom régiségéről, elmondta, hogy 2021-ben dendrokronológiai vizsgálatot végeztek a szucsávi egyetem (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava) szakemberei, az eddig csak szóban leközölt adat az 1350-es évet mutatja. (Dendrokronológiai vizsgálattal a fa kivágásának évét lehet megállapítani).

Fehér Bence könyvében is találtam hasonló példát: a székelydályai, sokak által rovásírásnak nézett, a szentély belső déli falán a fülke jobb felőli **kővébe** vésett jelsorozatban a W-nek tűnő jel előtt áll ugyanez az oldalra döntött kereszt, igaz, pontosan ellenkező irányba döntve. Fehér szerint „*valószínűtlen, hogy rovásírás volna, egyáltalán, hogy betűkre tagolt írás. Minden bizonnyal kőfaragójegy (pozíció ész szám jelölése?)*”²²

16. kép: Székelydályai, református templom²³

A jel értelme eszerint valami ilyesmi lehet: faragta, készítette, csinálta. Lehet egyszerűen mesterjegy is:

balra döntött kereszt: fataragóé
 jobbra döntött kereszt: kőfaragóé.

²² Fehér 2020, 335.

²³ Fehér 2020, 226. rajz.

Végszó

A gyergyószentmiklósi örmény templom cinteremkapujába beépített gerenda jóval 1624 előtti időből származik, minimum a 16. századból, de akár korábbról is. Érdekes dendrológiai vizsgálatot végezni rajta. A rajta levő véseteket pedig szakmódszerek segítségével kell tanulmányozni.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bajna 2020.** Bajna György: Rovásírás az örmény katolikus templom cinterme előtt? *Erdélyi Előretolt Helyőrség* 3. (2020. november) 10. (29.) sz., 15.
- Barna 2015.** Barna Gábor: Katolikus temetők térhasználata a 19–20. században. In: Barna Gábor: *Tanulmányok a 18-20. századi Kunszentmárton vallási életéről*. Helytörténeti Múzeum, Kunszentmárton, 2015. 131–137.
- Blénessy 1938.** Blénessy Alajos: *Ősi székely rovásírás a gheorgheni örmény templom cintermének szemöldökfáján*. *Keleti Újság* 21. (1938. április 28.)
- Botár 2013.** Botár István: *A Csíki-medence középkori településtörténete*. I. kötet. Doktori disszertáció, ELTE BTK, Budapest, 2013.
- Bucur 2011.** Iulian Bucur: Ecce Lignum sau despre biserica de lemn din Faraoani. *Carpica* 40. (2011) 115–138., online: <http://textevechisinouatoarte.blogspot.com/p/ecce-lignum.html>
- Czuczor–Fogarasi 1862.** Czuczor Gergely, Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. Emich–Athenaeum, Pest, 1862–1874.
- Fehér 2020.** Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírási emlékek gyűjteménye, 1. kötet: Korai emlékek (1599 előtt) és kései feliratos emlékek*. Magyarországtudató Intézet, Budapest, 2020.
- Gazdovits 2006.** Gazdovits Miklós: *Az erdélyi örmények története*. Kriterion, Kolozsvár, 2006.
- Gyarmati 2013.** Gyarmati Béla: Adalékok az örmények bejövételéhez – gondolatok egy új könyv kapcsán. *Erdélyi Örmény Gyökerek* 17. (2013. március) 193. sz. 10–12.
- Kiss–Pusztai 2003.** Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris, Budapest, 2003.
- Ledán 2013.** Ledán M. István: *Egy felirat, mint politikai transzparens (?)* 2013. július 20. 08:40. https://laudator.blog.hu/2013/07/20/egy_felirat_mint_politikai_transzparens
- Szongott 1904.** Szongott Kristóf: A Gyergyó-Szent-Miklósi örmény kath. templom. *Armenia* 18. (1904) 8. sz. 226–233.
- Tarisznyás 1994.** Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994².

Veszely–Ferenczi 1860. REGISTRUM ECCLESIAE S. NICOLAI IN GIRGIO factum per GEORGIUM FERENCZI Sacerdotem Coelibem 1629 (A gyergyószentmiklósi egyház regestruma). In: Veszely Károly (szerk.): Erdélyi egyháztörténelmi adatok. Kolozsvár, Római kath. lyceum ny., 1860. 115–158.

Inscriptions on the cemetery gate of the Armenian Catholic church of Gyergyószentmiklós (Gheorgheni)

ABSTRACT: A wooden beam is built into the gate of the stone wall that surrounds the Armenian Catholic Church in Gyergyószentmiklós (today: Gheorgheni, Romania), on which there is a Latin inscription and other, very blurred signs. The Latin inscription, which can still be read today, was made in 1637 and commemorates the foundation of the cemetery by priest György Ferenczi. The beam was placed in its current location in 1748. The beam was already in secondary use in 1637; it was certainly moved from the wooden chapel standing in the same place, which was destroyed because of antiquity between 1624 and 1637. The study reconstructs the exact form of the Latin inscription, and by sorting out the signs, it creates the conditions for studying the inscription underneath. It interprets one sign of the earlier inscriptions, which looks like a sideways cross and goes through the year-number 1637: it is a master mark (three other examples of similar use of the sign are also given).

KEYWORDS: Gyergyószentmiklós (today: Gheorgheni, RO), Armenian church, wooden beam, priest Ferenczi György, master mark

